

проф. др **Богољуб Шијаковић**
Православни богословски факултет
Катедра за философију
Београд

Лазар Т. Перовић као философски и теолошки писац

1.

Лазар Перовић*, од оца оружара из Херцеговине (отуд је себи надјевао надимак Херцеговац), рођен је 1869. на Цетињу, гдје је завршио основну школу, нижу гимназију (1887) и Богословско-учитељску школу (1890), а потом у Санкт-Петербургу одсјек за књижевност Духовне академије 1894. Наставник је у Богословско-учитељској школи, Гимназији и Дјевојачком институту на Цетињу (1894–1904). Био је ангажован у Цетињској читаоници и уређивао је књижевни часопис *Луча* (1895–1900). Због сумње изражене у посмртном слову изненада преминулом министру правде Милошу Шаулићу да је овај отрован, пао је у немилост режима и био принуђен 1904. да напусти Црну Гору. Професор је па директор Гимназије у Ваљеву и професор Богословије Свети Сава у Београду, а након Уједињења 1918. поново је на Цетињу као просвјетни инспектор до пензије. И даље је живио на Цетињу, а умро је изненада од инфаркта у јулу 1928. у словеначкој бањи Липик.¹

2.

Поред просвјетне активности, у склопу које је саставио уџбенике из историје српског народа за основну и из догматике за Богословско-учитељску школу, Лазар Перовић је био надарен и плодан писац: објавио је близу 350 разнородних текстова (од студија и чланака до приказа и превода) из философије, теологије, психологије, педагогије, дидактике, историографије, класичне филологије, књижевности и књижевне критике; преводио је с латинског, руског, француског и италијанског. Перовић је објавио следеће **философске** радове:

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Биографске и библиографске податке видјети у: Ђоко Пејовић, *Друшћивено-филозофски погледи у Црној Гори од почетка XIX до средине XX вијека: Прилози изучавању теоријске мисли у Црној Гори*, Титоград: ЦАНУ 1980, 225–228; Душан Мартиновић, „Лазар Т. Перовић (1869–1928)“, *Библиографски вјесник* XI/2 (1982) 115–145; прештампано у редигованој форми и без поновног навођења радова из теологије и религије (!) у: Душан Ј. Мартиновић, *Портрети*, Цетиње 1983, 167–196: „Лазар Т. Перовић (1869–1928)“; библиографски подаци допуњавани у: Д. Ј. Мартиновић, *Портрети*, књ. IV, 1991, 296–297; књ. VIII, 2003, 298. – Нажалост, подацима не недостаје омашки.

- [1] „Философско расуђивање о бесмртности“, Просвјета, год. VII (1896), св. XI, стр. 603–608.
- [2] „Човечија бесмртност“, Гласник Православне Цркве, год. XIV (1913), бр. 20, стр. 387–389.
- [3] „Материјалистичко учење о бесмртности и како се оно одазива на религиозно-морални живот човјечији“, Просвјета, год. VIII (1897), св. IV, стр. 202–207.
- [4] „Религиозно-морални докази против материјалистичког погледа на бесмртност“, Гласник Православне Цркве, год. XIV (1913), бр. 23–24, стр. 466–468.
- [5] „Узајамни одношаји међу бићем и животом“, Босанско-Херцеговачки Источник, год. VI (1892), св. 7, стр. 251–255.
- [6] „Биће и живот“, Гласник Православне Цркве, год. XV (1914), бр. 1, стр. 9–11.
- [7] „Ум, срце и воља човјечија у њиховим узајамним одношајима“, Просвјета, год. I (1893), св. VIII, стр. 261–265.
- [8] „Учешће разума у вјери“, Просвјета, год. VI (1895), св. I, стр. 6–10; св. II, стр. 57–61.
- [9] „Је ли истина, да религија слаби с развићем образовања?“, Просвјета, год. VII (1896), св. II, стр. 70–76.
- [10] „Философски идеали срећног живота и хришћански поглед на то“, Просвјета, год. II (1893), св. I, стр. 21–28.

У кратком тексту „Философско расуђивање о бесмртности“ (1896) [1] Перовић најприје излаже три становишта о бесмртности: пантеистичко (након смрти душа губи индивидуалност и враћа се у апсолутност којој припада од вјечности), материјалистичко (душа као функција и хармонија пропадљивог тијела губи сваки облик личног постојања) и телеолошко, одбацујући прва два а прихватајући хришћанско становиште на основу два типа доказа: из вјере у богооткривеност хришћанске религије и из логичких доказа, којих је три: метафизички (смрт не погађа душу, која продужава своје лично биће), телеолошки (душа има способност вјечног усавршавања) и морални (врлинско поступање заслужује награду у будућем животу). Разматрање се наставља у чланку „Материјалистичко учење о бесмртности и како се оно одазива на религиозно-морални живот човјечији“ (1897) [3] у ком се даље развија морални аргумент за бесмртност.

Своја интересовања и схоластичну атмосферу својих прилога Перовић је најавио већ у студентском раду „Узајамни одношаји међу бићем и животом“ (1892) [5]: биће је цјелина материјалне и духовне Божије творевине, а живот је покрет материје; смрт је нестанак животне силе у организму; дух је бесмртно начело разумних створења; разумна створења слободно остварују вољу Творца а за сврху живота имају блаженство.

Три су способности душе: ум или познавање, срце или осјећање, воља или жеља. Каква је њихова тјелесна повезаност и како се међусобно односе – тема је чланка „Ум, срце и воља човјечија у њиховим узајамним одношајима“ (1893) [7], који аутор пише у сврху педагошког рада и самоваспитања. Текст „Учешће разума у вјери“ (1895) [8] садржи очекивано уравнотежене ставове:

„Нема сумње, да религија садржи у себи познавајући елемент, значи науку; али онај, који је разумије тек интелектуално, као преставу или мишљење, заборавља у њој живи почетак, јер унутрашњу суштину религије саставља побожни страх пред Богом, љубав према Њему, сазнање зависности од Њега и савршена преданост.“ (1895 [8] стр. 7–8)

„[В]јера просвјећује и узвишује познавање разума, а разум са своје стране помаже у раду раскрића и излагања догмата и уопште ради у сфери интелектуалног познања.“ (1895 [8] стр. 10)

На насловно питање „Је ли истина, да религија слаби с развићем образовања?“ (1896) [9] аутор одговара ставом да би наш разум без хришћанског религиозног погледа дошао на становиште скептицизма – порицао би свако знање и истину: „религија расвјетљује ум човјечији и без ње би се човјек вјечито налазио у тами незнања“ (1896 [9] стр. 73).

Сви философски идеали срећног живота (у раду „Философски идеали срећног живота и хришћански поглед на то“ (1893) [10] Перовић излаже учења Сократа, Аристипа, Епикура, Хелвечија, Бентама, Мила) само дјелимично се приближавају хришћанском идеалу среће, по ком је највеће добро за човјека да буде „истинит, слободан, предан љубави к Богу и праведан“ (1893 [10] стр. 276).

3.

Лазар Перовић је објавио следеће **теолошке** радове:

- [11] „Без вјере и моралног живота не може се развијати и јачати научно богословско знање“, *Босанско-Херцеговачки Истичник*, год. VI (1892), бр. 3, стр. 94–99.
- [12] „Лекције из православно-хришћанског догматичког богословља“, по рускијем богословима за своје ученике Богословско-Учитељске Школе саставио Лазар Т. Перовић, *Просвјета*, год. VIII (1897), св. IX, стр. 513–521; св. X, стр. 592–604; св. XI, стр. 655–668; св. XII, стр. 725–734; год. IX (1898), св. I, стр. 16–28; св. II, стр. 97–111; св. III, стр. 185–200; св. IV, стр. 249–261; св. V, стр. 321–329; св. VI, стр. 377–384; св. VIII, стр. 481–491; св. IX-X, стр. 533–547. Штампано 1898. и као посебан уџбеник: *Лекције из православно-хришћанској догматичкој бојословља*. По рускијем богословима за своје ученике Богословско-Учитељске школе саставио Лазар Т. Перовић, Цетиње: К. Ц. Државна штампарија 1897, 1898, 153 стр.
- [13] „Хипотеза тео-космогоничке теорије, ради објашњења библијске приче о створењу свијета: њена суштина и значај у реду других постојећих теорија о томе“, по пројекту Сергијевском написао Лазар Т. Перовић, *Просвјета*, год. II (1894), св. V, стр. 235–242.
- [14] „Хипотеза шестоднева и теокосмогонија“, *Гласник Православне Цркве*, год. XV (1914), бр. 6, стр. 101–104.
- [15] „Живот Спаситеља као углед и примјер моралног живота“, *Босанско-Херцеговачки Истичник*, год. VIII (1894), св. 3, стр. 89–91.
- [16] „Историјски пут, којим се дошло до лика Богочовјека. Археолошка цртица“, *Просвјета*, год. XII (1901), св. II, стр. 61–67.
- [17] „Анализа 49 и 50 пс. Давидова“, *Просвјета*, год. VII (1896), св. I, стр. 11–17.
- [18] „Да ли Христијанство подлежи општем закону развића? ако подлежи, то у каквим одношајима?“, *Босанско-Херцеговачки Истичник*, год. VII (1892), св. 1–2, стр. 5–9; св. 3, стр. 69–74; св. 4–5, стр. 142–146.
- [19] „Хришћанство и његов историјски значај“, *Гласник: Службени лист Српске православне Патријаршије*, год. II (1921), бр. 16, стр. 253–257; бр. 17, стр. 274–276; бр. 18, стр. 289–291; бр. 19, стр. 308–309.
- [20] „Црквени обред и његов историјски развјетак у хришћанству“, *Пасићирска реч*, год. IX (1914), бр. 19, стр. 148–150; бр. 20, стр. 155–157.

- [21] „Какав значај има црквени обред у питању о саједињењу цркава?“, *Просвјета*, год. VI (1895), св. X, стр. 515–519; св. XI, 560–564.
- [22] „Неосновани разлози, ушљед којих се од једног истог хришћанског стабла отцијепише двије гране: католичанство и протестанство“, *Просвјета*, год. VII (1896), св. V, стр. 242–253.
- [23] „Дух Спаситељев Источне и спекулативне модификације поцепане Западне цркве“, *Гласник Православне Цркве*, год. XV (1914), бр. 12, стр. 228–231.
- [24] „Средњовековни католички систем и слободна мисао“, *Весник Српске Цркве*, год. XXVII (1922), св. I, стр. 18–23.
- [25] „Хришћански педагошки идеал Св. отаца и учитеља црквених“, Светосавски говор у Богословији Св. Саве, *Весник Српске Цркве*, год. XIX (1908), св. I, стр. 4–24; Извештај Богословије Св. Саве у Београду 1907/08, Београд 1908, 3–18, и засебно Београд 1908.
- [26] *Педагошки идеал св. Отаца*, Београд: Штампарија „Св. Саве“ 1914, 30 стр.
- [27] „Света браћа Кирил и Методије, словенски апостоли“, *Просвјета*, год. VI (1895), св. III, стр. 123–132; св. IV, стр. 185–190; св. V, стр. 241–247; св. VI, стр. 302–308; св. VII, стр. 347–353; св. VIII, стр. 397–403; св. IX, стр. 462–469.
- [28] „Св. Кирило: Живот и образовање његово пре проповедништва међу Словенима“, *Ушешитиљ*, год. I (1909), бр. 3, стр. 80–88.

Перовићево најобимније теолошко дјело су *Лекције из православно-хришћанској догматичкој бојословља* (1897–1898) [12] – уџбеник за Богословско-Учитељску школу на Цетињу састављен према руским ауторима. Наравно, о некој оригиналности овог дјела и самосталности у истраживању не може се говорити: изгледа да је главни ослонац, поред записа са студија, превод Догматике митрополита московског Макарија *Православно догматичко бојословље*, I део, по трећем издању превео и гдегде допунио протосинђел Митрофан Шевић, проф., Нови Сад: Српска манастирска штампарија 1895. Но Перовићева презентација садржине је веома јасна и прегледна, детаљно структурисана и схоластична. Видљиво је присуство библијских и одсуство светоотачких позивања.

Чланак „Хипотеза тео-космогоничке теорије, ради објашњења библијске приче о створењу свијета: њена суштина и значај у реду других постојећих теорија о томе“ (1894) [13] приказује заправо расправу Николаја Сергијевског (Николай Александрович Сергиевский, 1827–1892) *Творение мира и человека: Изъяснение библейской истории творения в связи с естественною историею* (Москва: Унив. тип. 1883) о односу природословних учења о настанку свијета према поставкама библијског шестоднева. Библијској егзегези посвећен је и рад „Анализа 49 и 50 пс. Давидова“ (1896) [17].

Неколико текстова Перовић је посветио историји и историчности хришћанства ([18] [19] [20]) а посебно проблему подјеле хришћанских цркава ([21] [22] [23] [24]). Објавио је студију о светоотачкој педагогији ([26], насталу из светосавске бесједе [25]), а обрађивао је мисионарску и просвјетитељску дјелатност светих Кирила и Методија ([27] [28]).

Поред наведених радова ваља истаћи још и Перовићеве студије:

- [29] *Двојековна влада славне куће Петровић-Њеџиша*, Приликом двјестагодишњице, Цетиње: Књажевска црногорска државна штампарија 1896, XIV+111 стр.

- [30] „Нешто о критици уопште и наша савремена критика“, *Срђ*, год. IV (1905), бр. 7–8, стр. 310–318; бр. 9–10, стр. 363–375. Штампано засебно: *Нешто о критици уопште и наша савремена критика*, Дубровник: Српска дубровачка штампарија 1905, 23 стр.
- [31] *Грчко-словени и словенофили (њихова културно-историјска мисија)*, Београд: Штампарија „Меркур“ Милорада Стефановића 1913, 30 стр.
- [32] „Тит Ливије као историк и његова religio civilis“, *Бранково коло*, год. XVIII (1912), св. 7, ст. 214–218; св. 8, ст. 244–246; св. 9, ст. 282–283; св. 10, ст. 317–319; св. 11, ст. 345–348; св. 12, ст. 374–376; св. 13, ст. 411–412; св. 14, ст. 439–440; св. 15, ст. 473–475; св. 16, ст. 508–509; св. 17, ст. 528–531; св. 18, ст. 569–570; св. 19, ст. 597–599; св. 20, ст. 634–636; св. 21, ст. 663–665. Штампано засебно: *Тит Ливије као историк и његова Religio Civilis*, Београд: Штампарија „Св. Саве“ 1914, 98 стр.
- [33] *Франћеско Пејрарка (Francesco Petrarca): зачетник ренесанса, хуманисма и њеник*, У Котору: Бокешка штампарија 1922, 52 стр.

4.

Лазар Перовић је имао солидно и вишестрано образовање, а у плодном и разноврсном списатељству показао је широка интересовања. Његови философски и теолошки радови су ипак скромни, мада писани јасно и поучно, са нескривеним ставом, формираним на Духовној академији у Санкт-Петербургу. Често се ослањао на биљешке са студија, као и на најужу основну литературу, коју није ни наводио прецизно. Саберу ли се сви његови радови показало би се дјело које би ипак представљало вриједну културну чињеницу.